Länsstyrelsen
i Jönköpings län

Meddelande nr 2024:08

Barmarksinventering av utter i Jönköpings län 2019–2020

Barmarksinventering av utter i Jönköpings län 2019–2020

Meddelande nr 2024:08

Meddelande	nummer 24:08
Referens	Linda Griffiths, Landenheten, Naturavdelningen. Februari, 2024
Kontaktperson	Linda Griffiths, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Telefon 010-223 63 71, e-post linda.griffiths@lansstyrelsen.se
Webbplats	www.lansstyrelsen.se/jonkoping
Fotografier	Mostphotos och Länsstyrelsen i Jönköpings län
ISSN	1101-9425
ISRN	LSTY-F-M—24/08--SE

© Länsstyrelsen i Jönköpings län 2024

Innehållsförteckning

1 Sammanfattning 5

2 Uttern som art 6

3 Barmarksinventering 9

3.1 Inventeringsmetodik Jönköpings län 10

4 Resultat 13

4.1 Inventeringsresultat 2013–2014 13

4.2 Inventeringsresultat 2019–2020 15

4.3 Jämförelse mellan 2013–2014 och 2019–2020 16

5 Fallviltstatistik för Jönköpings län 18

6 Diskussion och slutsats 19

7 Tack till 20

1 Sammanfattning

Uttern finns idag i större delen av Sverige, förutom på Gotland. Uttern minskade i antal från 1950-talet; främst beroende på miljögifter som PCB, men även på grund av biotopförstöring och jakt. I och med utterns nedgång påbörjades inventeringar för att följa den svenska utterpopulationen. Från 1990-talet har inventeringarna visat på en återhämtning av beståndet både i antal och utbredning. Något som också visar att uttern ökar i hela landet är att antalet döda uttrar, som Naturhistoriska riksmuseet får in, har ökat.

Länsstyrelsen i Jönköpings län har vid några tillfällen inventerat förekomst av utter genom den regionala miljöövervakningen. De två senaste inventeringsinsatserna genomfördes 2013–2014 och 2019–2020 på totalt 492 lokaler. Dock har inte alla lokaler inventerats vid båda tillfällena.

Vid en jämförelse mellan den senaste inventeringen 20219–2020 med den 2013–2014 kan vi se att förekomst av utter har ökat med 36 procent. Fallviltstatistiken visar att antalet döda uttrar har ökat i länet sedan 2010, vilket är ytterligare en indikation på att populationen ökar i antal.

Sammantaget visar resultatet på en ökad spridning av utter i hela länet. Den tydligaste ökningen har skett i den västra delen av länet, och då främst i Nissans avrinningsområde och väster om Vättern.

Trots att utterpopulationen ökar i länet så finns det en osäkerhet kring effekten av andra kemikalier hos uttern, som PFAS (högfluorerade kemikalier) och läkemedel. Därför vore det önskvärt med en fortsatt övervakning av uttern.

2 Uttern som art

Uttern (*Lutra lutra*) är ett ensamlevande djur, där honor och hanar endast träffas regelbundet vid parningssäsongen, som i Sverige vanligtvis inträffar under senvintern. De blir könsmogna vid två års ålder. En vuxen utter är mellan 90 och 120 cm, inklusive svansen, och väger normalt mellan 5 och 10 kg. Precis som hos de flesta mårddjur är hanen större än honan. Uttern har en spolformad kropp med korta ben och kraftig svans. Färgteckningen är främst mörkbrun med undantag av buk och hals som är ljusare grå. Uttern är mest aktiv på natten och har flera fysiologiska anpassningar för ett liv i vatten. Exempelvis är näs- och öronöppningarna stängbara vid dykning, den har simhud mellan tårna samt en riklig förekomst av morrhår kring nosen som används vid lokalisering av föda.

Födan består mestadels av fisk som till exempel lake, simpor och karpfiskar, men även grodor, kräftor, musslor, större insekter, fåglar och mindre däggdjur kan ingå i dieten. Födovalet varierar mellan olika områden och även med årstiden. En vuxen utter äter mellan 1 och 1,5 kg föda per dag. Optimala miljöer för utter är vatten med riklig tillgång på lättfångad föda året runt och med platser där uttern kan vila ostört och föda upp sina ungar. Det ska även finnas anslutande vattendrag som ger möjlighet till föda under vintern om sjöarna blir islagda.

Figur 1. Utter som äter fisk.

Uttern håller hemområden som regelbundet patrulleras och markeras med hjälp av signalmarkeringar. En markering sker i form av spillning, se Figur 2, eller analkörtelsekret som informerar andra uttrar om dess närvaro, kön och parningsstatus. Lukten kan sitta kvar i flera veckor. Storleken på honors hemområden varierar mellan 7 och 10 km i diameter, medan hanars är dubbelt så stora. Storleken på ett hemområde styrs även till stor del av

födotillgången. Områden kan överlappa och det är inte ovanligt att en hanes hemområde inkluderar en eller flera honors. För ett livskraftigt bestånd av utter krävs stora områden med mer eller mindre sammanhängande vattensystem.

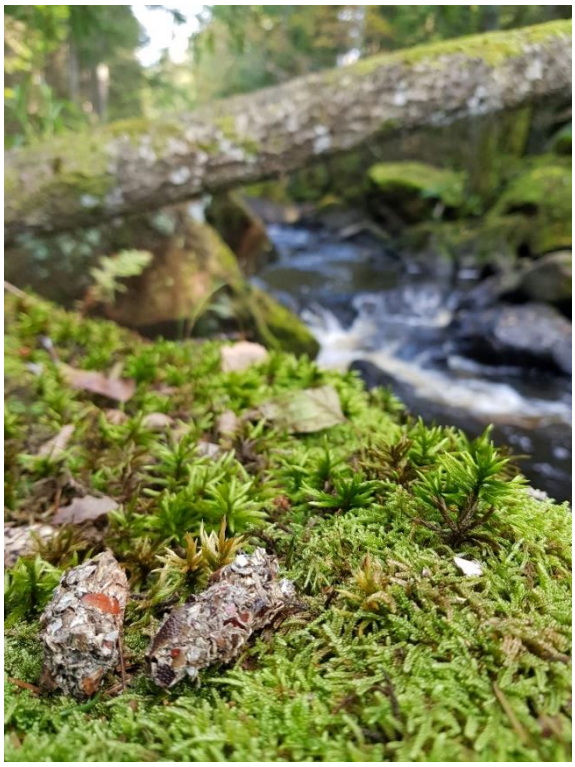

Figur 2. Utterspillning intill vattendrag. Foto: Länsstyrelsen.

Uttern kan föda sina ungar när som helst under året, men vanligtvis sker parningen i början av året och efter en dräktighetstid på cirka 2 månader föds 1–4 ungar i ett gryt under senvåren och försommaren. Familjegruppen, det vill säga hona med ungar, följs åt i knappt ett år. Det första året är viktigt för ungarnas fortsatta överlevnad. Det är under denna tid som de lär sig jaga effektivt, söka upp de bästa biotoperna under olika årstider samt undvika faror.

Under dagtid vilar uttern ofta i daglegor, medan gryt används mer frekvent i samband med reproduktion. Ett gryt är därför till skillnad från en daglega rejält utgrävt och placerat i anslutning till vatten, ofta med flera in- och utgångar, och används regelbundet. Daglegor kan uttern alternera mellan och eventuellt gräva ut nya vid behov.

Livslängden hos uttrar i fångenskap är 10–15 år, men den genomsnittliga medellivslängden hos svenska vilda uttrar är 5–7 år. Som hos de flesta däggdjur är dödligheten störst under de första levnadsåren. Det finns inga kända predatorer på uttrar i Sverige, men i sällsynta fall kan större rovdjur döda uttrar.

Uttern tillhör statens vilt vilket innebär att alla döda uttrar som påträffas ska tillfalla staten. Den som hittar en död utter är skyldig att rapportera det till polisen. Polisen skickar de döda uttrarna till Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm där analyser utförs för att undersöka hälsotillstånd och dödsorsak. Trafiken står för cirka 85 procent av de döda uttrar som

kommer in till Naturhistoriska riksmuseet från hela landet. Det finns dock ett mörkertal för de uttrar som dör av sjukdom eller som drunknar eftersom dessa djur oftast inte återfinns.

Sedan 2015 års rödlistning, som uppdaterades 2020, är uttern klassad som NT, *Nära hotad*, i stället för *Sårbar* som den varit sedan rödlistningen påbörjades år 2000.

Figur 3. Utter, *Lutra lutra*.

3 Barmarksinventering

Barmarksinventering är en väl beprövad och standardiserad metod som även används vid internationell beståndsövervakning av utter. Metodiken baseras på att inventeraren letar efter spårtecken av utter i form av spillning, spår eller gryt vid för uttern strategiska platser. Uttern spillningsmarkerar sina hemområden kontinuerligt och för att nå maximal effekt med signalmarkeringarna placeras dessa strategiskt utmed stränderna och gärna på skyddade platser. Till exempel på stenar utmed vattendrag (Figur 4), under broar, vid brofästen eller på uddar vid sjöar, eller under byggnader intill vatten.

Figur 4. Vägtrumma med bra stenar för uttern att markera på. Foto: Länsstyrelsen.

Att uttern spillningsmarkerar sina hemområden på strategiska platser utnyttjas vid valet av inventeringslokaler. Exempel på sådana lokaler är in- och utlopp till sjöar, broar, sammanflöden, uddar, öar och tydliga förändringar i terrängen. De ska även vara lättillgängliga med bil för att underlätta inventeringen. Spillningsmarkeringar som placeras skyddat, till exempel under en bro (Figur 5), kan ligga kvar i upp till ett år medan markeringar som placeras mer exponerat kontinuerligt måste förnyas. Beroende på placering och väderförhållanden återfinns drygt 50 procent av spillningsmarkeringarna efter 2–3 veckor och endast 10 procent efter 3–8 veckor.

Figur 5. En speciellt tillverkad hylla, för att uttern ska gå under bron och inte upp på vägbanan. Strategiska så kallade markeringsstenar är utlagda på hyllan för att locka uttern att passera där. Foto: Länsstyrelsen.

Metodiken som används vid barmarksinventering visar framför allt på förekomst av utter, och i viss mån även stammens relativa täthet, men lämpar sig inte för att uppskatta antalet djur. För en antalsuppskattning av utter i området bör en kompletterande vinterspårning utföras. Trots detta är barmarksinventering den mest rekommenderade metoden vid en beståndsövervakning av utter.

3.1 Inventeringsmetodik Jönköpings län

2013–2014 och 2019–2020 har Länsstyrelsen i Jönköpings län följt den internationellt standardiserade metoden där fyra lokaler per kvadratmilsruta inventeras. De fyra lokalerna ska ligga i varsin fjärdedelsruta inom kvadratmilsrutan. Lokalerna ska vara placerade vid väg- och vattenkorsningar. I Jönköpings län inventerades alla rutor som innefattar väg- och vattenkorsningar och som har en lokal som går att inventera.

Samtliga lokaler besöks mellan augusti-november av en till två inventerare. Spårtecken av utter, i form av spillning, legor och spårstämplar noteras på en sammanlagd sträcka av maximalt 200 meter, med utgångsläge från där väg korsar ett vattendrag, till exempel en bro. Sökandet avbryts när uttertecken hittas. All data från respektive lokal antecknas på ett standardiserat inventeringsprotokoll alternativt via en inventeringsapp. I protokollet anges, förutom spår av utter, noteringar kring miljö (omgivningar och typ av vattenmiljö), eventuella störningar i form av mänsklig aktivitet och skillnader i vattenstånd. Även spår av bäver eller mink noteras, men den informationen kan ej ingå i analyserna då inventeringen vid varje lokal avbryts så snart uttertecken hittas.

Vid inventeringen 2013–2014 utgick metodiken från tidigare inventerade lokaler. Där saknades ibland fyra lokaler per kvadratmilsruta och nya lokaler fick slumpas fram. Om inventeringsbarheten var dålig valdes i stället en bättre alternativ lokal. I och med att flertalet lokaler var nya från 2013 och 2014 års inventering så går det inte att jämföra med inventeringar som har utförts tidigare.

I möjligaste mån inventerades samma lokaler 2013–2014 och 2019–2020. Vid jämförande analyser används enbart de lokaler som inventerats vid båda tillfällena, samt med samma metodik.

Jönköpings län delades in i två områden, västra och östra, se Figur 6, som inventerades på två följande år. 2013 och 2019 inventerades västra delen av länet och 2014 och 2020 inventerades östra delen. Västra länet berörs av avrinningsområdena Lagan, Nissan och en liten del av Göta älv. Den östra delen berörs av avrinningsområdena för Motala ström, Emån, Mörrumsån och Helge å. Inventeringen genomförs som en del i den regionala miljöövervakningen och är dessutom ett gemensamt delprogram där flertalet andra län deltar.

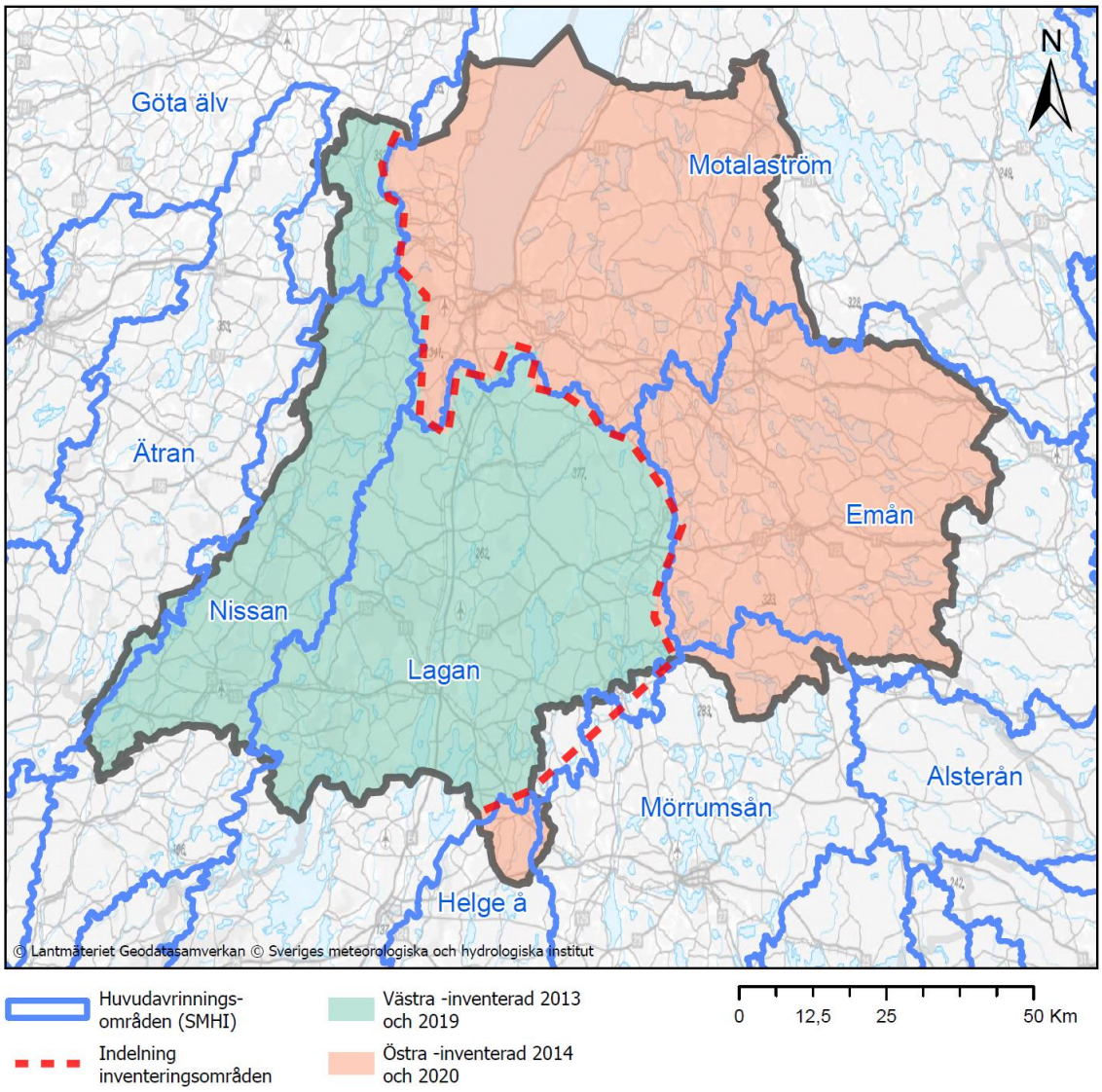

Figur 6. Kartan visar indelningen av Jönköpings län i västra- och östra inventeringsområdet samt vilka huvudavrinningsområden som ingår i respektive område.

4 Resultat

Totalt har 492 lokaler inventerats vid de två senaste inventeringsperioderna. Dock inventerades endast 453 lokaler 2019–2020. Detta beror på att en del lokaler låg för tätt eller var felaktiga. Det innebär att två lokaler är borttagna och 37 lokaler benämns som vilande. De kan tas fram och inventeras vid behov. Därmed är 453 lokaler aktiva. Vid en eventuell kommande inventering är det dessa lokaler som ska användas.

För att kunna jämföra det senaste inventeringsresultatet med resultatet från 2013–2014 behövde 131 lokaler plockas bort. Anledningen till det var att

- under 2013–2014 inventerades 416 lokaler, och inte 453 som 2019–2020. Det är särskilt ett område norr om Vetlanda som inte inventerades 2013–2014.
- en metodstudie utfördes under 2013–2014 då 61 lokaler inventerades längs en längre sträcka på 600 meter. Studien utfördes för att undersöka hur många spårtecken en inventerare skulle missa genom att enbart gå 200 meter. Dessa lokaler kan därmed inte jämföras med de som har följt den standardiserade metoden på 200 meter.

4.1 Inventeringsresultat 2013–2014

Totalt inventerades 416 lokaler under denna period (212 i västra delen av länet och 204 i östra länet). Uttertecken hittades på 95 platser, vilket innebär på 23 procent av lokalerna, se Figur 8.

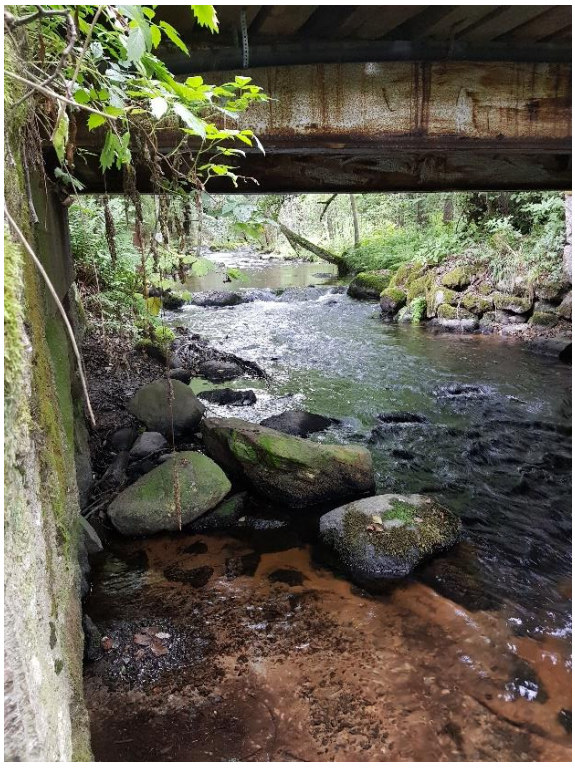

Figur 7. En av inventeringslokalerna i länet. Foto: Länsstyrelsen.

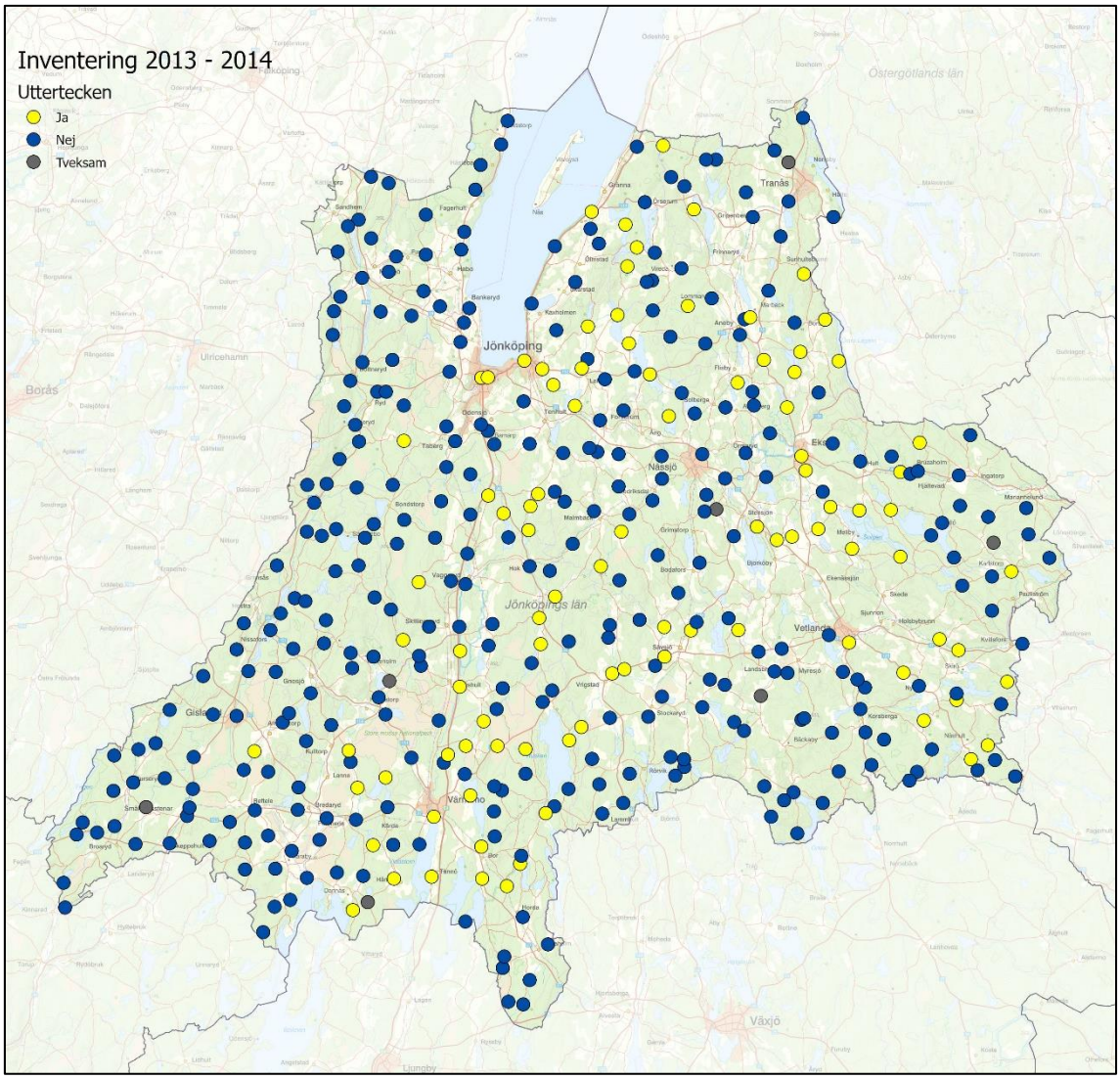

Figur 8. Resultat av inventeringen av hela länet 2013–2014. Totalt inventerades 416 lokaler.

4.2 Inventeringsresultat 2019–2020

Vid inventeringen 2019 (västra delen av länet) inventerades 216 lokaler. Vid inventeringen av östra delen av länet 2020, inventerades 237 lokaler. Totalt inventerades 453 lokaler, se figur 9.

Av totalt 453 inventerade lokaler hittades spår av utter på 269 av dem, det vill säga 59 procent av lokalerna.

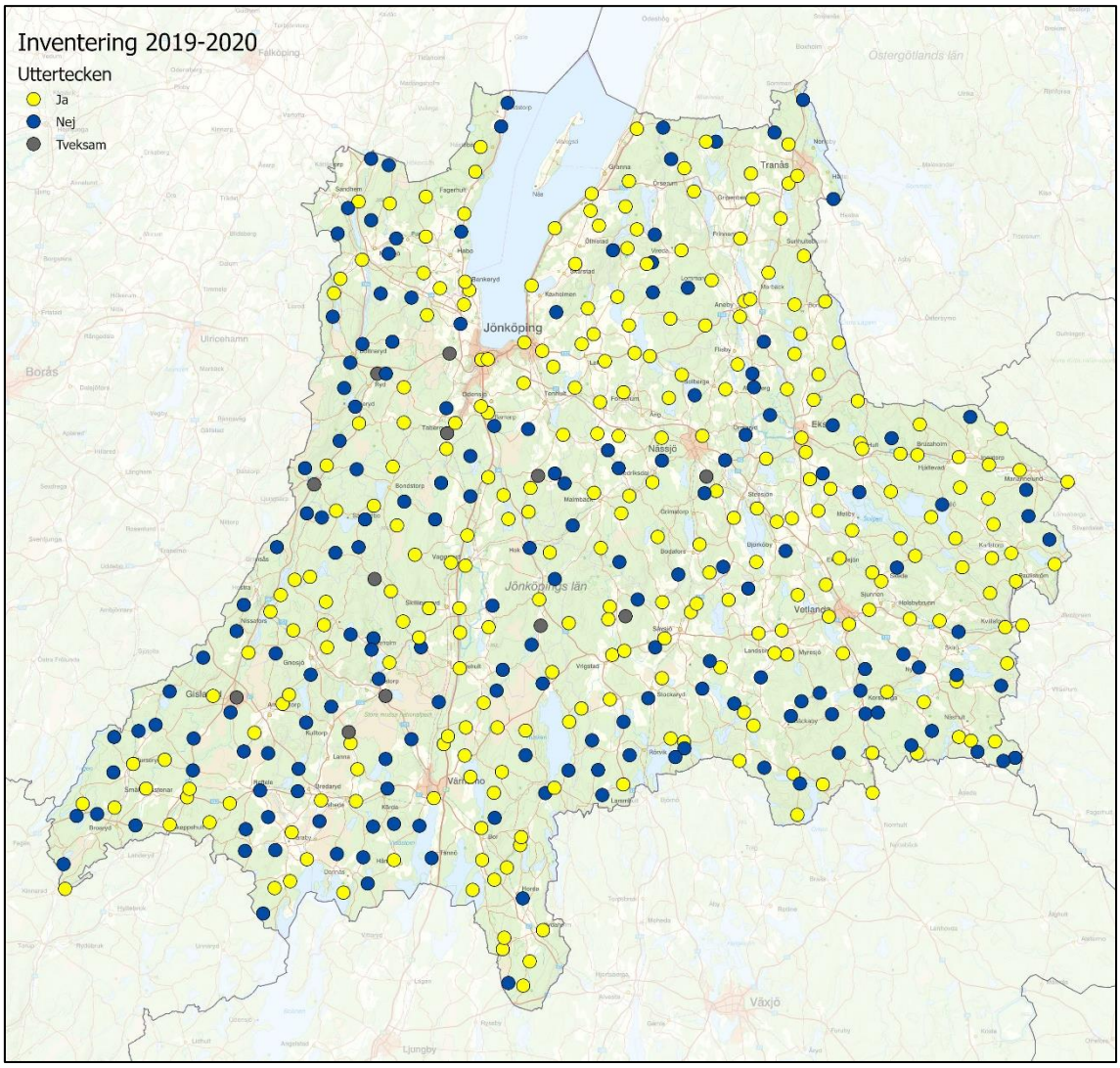

Figur 9. Resultat av inventeringen av hela länet 2019–2020. Totalt inventerades 453 lokaler.

4.3 Jämförelse mellan 2013–2014 och 2019–2020

För att kunna jämföra resultatet mellan de båda inventeringsperioderna användes totalt 322 lokaler. Antalet lokaler för västra delen länet (inventeringsåren 2013 respektive 2019) var 167. Antalet jämförbara lokaler för östra delen av länet (inventeringsåren 2014 respektive 2020) var 155.

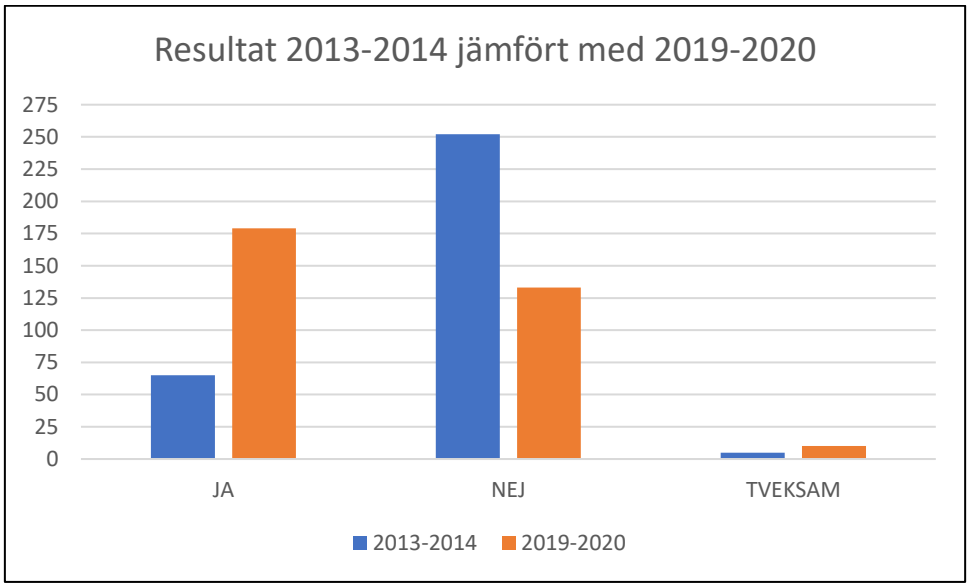

Figur 10. Diagrammet visar en jämförelse mellan de båda inventeringstillfällen där resultatet från 2019–2020 visar på en tydlig ökning.

Resultatet från 2013–2014 visar på ytterst få bekräftade utterspår i västra delen av länet. Däremot visar resultat från 2019–2020 på en tydlig ökning, se figur 9. Uttern finns idag spridd i större delen av länet, även i områden som inte hade utter för 10 år sedan, se figur 11.

För inventeringsperioden 2013–2014 hittades spår av utter på 65 lokaler. För den senaste inventeringsperioden (2019–2020) kunde utter konstateras på 179 platser. Det är en ökning med 36 procent.

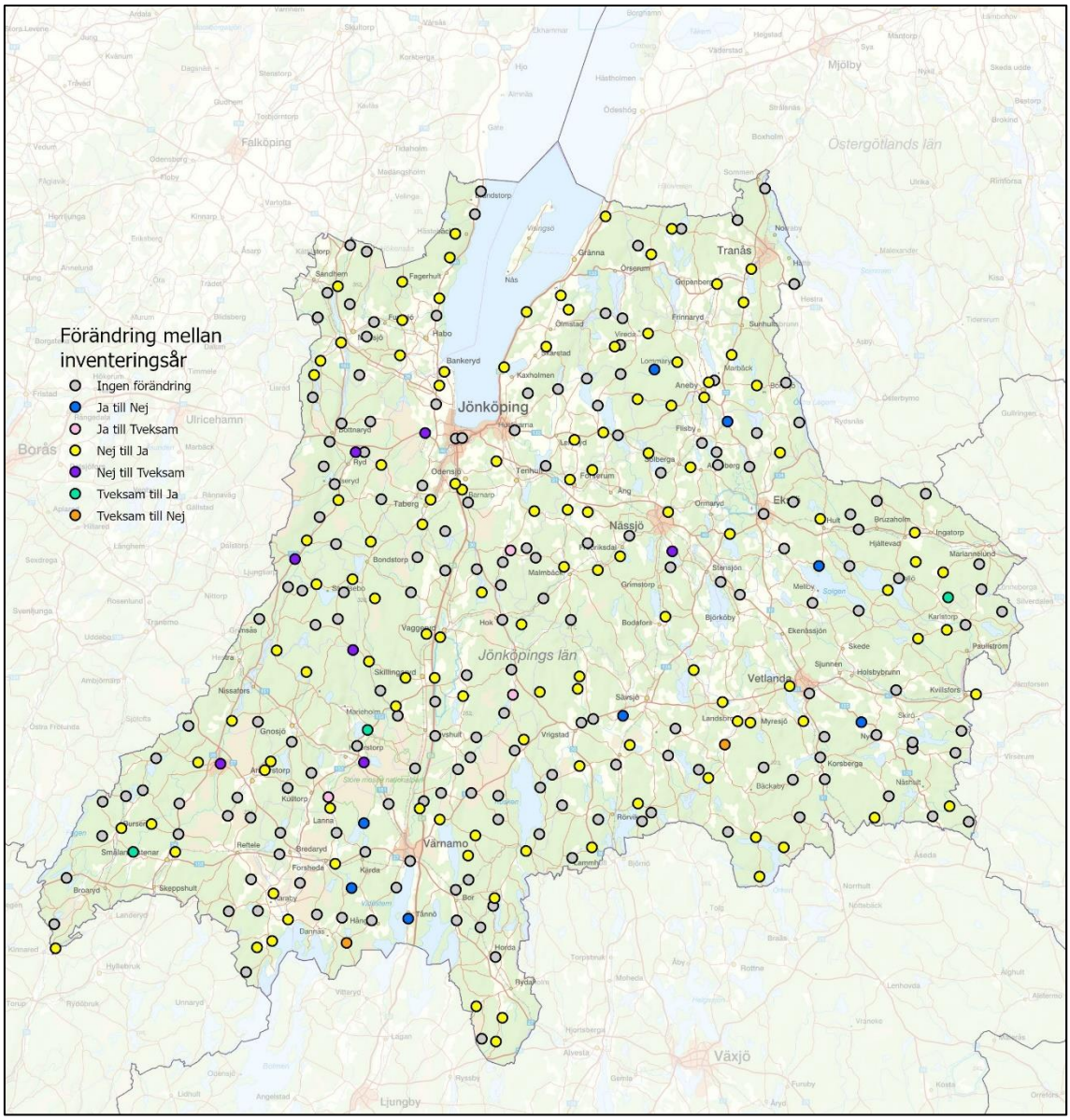

Figur 11. Kartan illustrerar förändringar i inventeringsresultat mellan 2013–2014 respektive 2019–2020.

5 Fallviltstatistik för Jönköpings län

Mellan 1972–2020 har 176 döda uttrar inkommit från Jönköpings län till Naturhistoriska riksmuseet, se figur 12. Av dem har 147 rapporterats som trafikdödade, det vill säga 83 procent. Flest döda uttrar har inkommit från Eksjö kommun med 37 uttrar. Antalet döda uttrar är betydligt lägre i den västra delen av länet (Habo, Mullsjö, Gislaved och Gnosjö kommun). Från 2010 och framåt har antalet döda uttrar ökat, ibland med det tredubbla, jämfört med tidigare år. Av de större vägarna så är riksväg 40, 31, 32 och E4 de vägar där flest uttrar har trafikdödats.

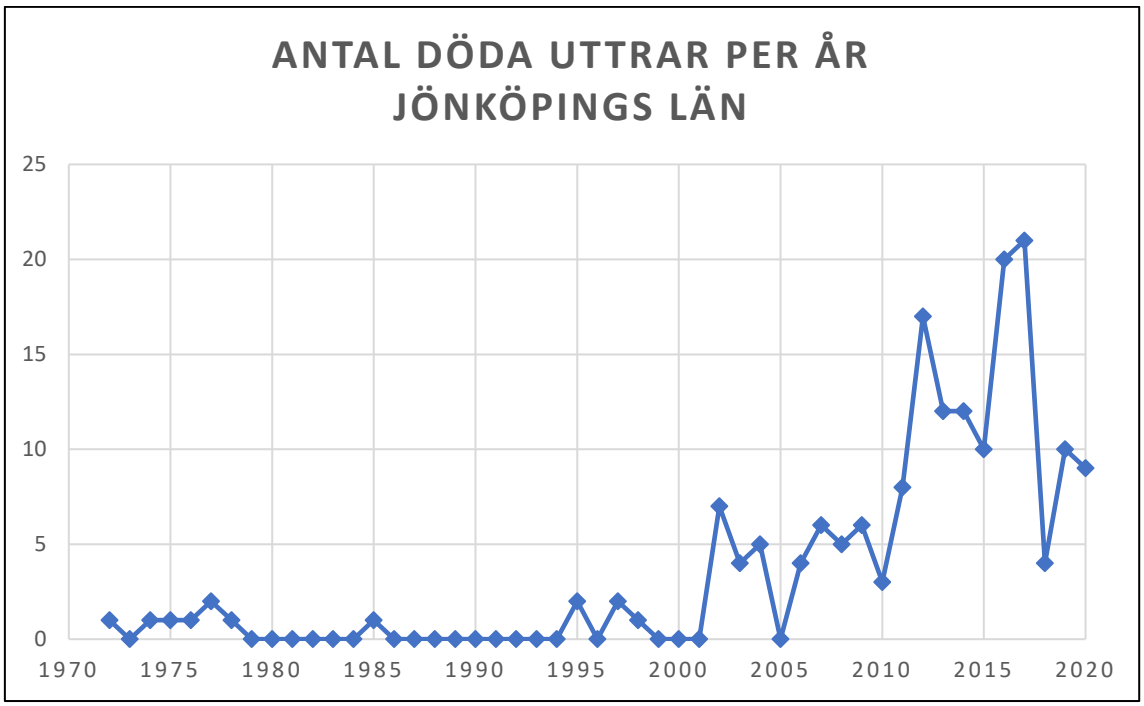

Figur 12. Diagrammet visar antalet inskickade döda uttrar per år i Jönköpings län. Källa Naturhistoriska riksmuseet.

6 Diskussion

Inventeringar av utter under 1980-talet visar att utterbestånden var glesa och isolerade. Men de senaste 30 åren har uttern återhämtat sig och finns nu i större delen av landet. En stark återetablering har konstaterats även i de andra Smålandslänen, Kronoberg och Kalmar.

I Jönköpings län kan vi tydligt se att uttern, bara på sex års tid, har spridit sig och nu finns i större delen av länet. Tydligast kan det ses i Nissans avrinningsområde, där vi hade två bekräftade och en tveksam förekomst 2013, men flertalet förekomster under 2019. Även avrinningsområden väster om Vättern visar en tydlig ökning av utter. I övriga länet ser vi att populationen har tätnat.

Anledningen till att uttern har ökat, inte bara i vårt län, utan i hela Sverige kan bero på flera saker. En avgörande faktor är att miljögifter, som PCB, har minskat i miljön och uttern har fått förbättrade livsmiljöer. Även jakten försvann i och med att uttern blev fridlyst 1969. Trafikverkets åtgärder med att anlägga faunapassager har också bidragit till minskad dödlighet. Utöver det så tar det tid för en art att sprida sig, särskilt då uttern inte får så många ungar per år. Naturvårdsverket uppskattar att det idag finns 4000 reproduktiva uttrar i Sverige, men de arbetar med att förbättra inventeringsmetodiken för att mer exakt kunna bedöma utterns populationsstorlek.

Även om utterpopulationen har ökat, och nu finns spridd i större delen av Sverige, så är det även fortsättningsvis viktigt att följa utterns utveckling. Uttern lever högst upp i den akvatiska näringskedjan och är en bra miljöindikator. Naturhistoriska riksmuseet har hittat PFAS i uttrar från hela Sverige, men även stora mängder läkemedel. I dagsläget är det oklart hur dessa kemikalier kan påverka uttern.

7 Tack till

Ett stort tack till Mia Bisther som var till stor hjälp vid introduktionen till inventeringsmetodiken. Tack även till Anna Roos vid Naturhistoriska riksmuseet för hjälp med fallviltstatistik. Och ett stort tack till Börje Gunnevik som med kort varsel ställde upp och medverkade vid inventeringen.

Länsstyrelsen
i Jönköpings län